

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ДЕМОГРАФІЇ ТА СОЦІАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
імені М.В. ПТУХИ**

ФТОМОВА ОЛЕНА СЕРГІЇВНА

УДК 364.662:336.153.2(043.3)

**БІДНІСТЬ ТА НЕРІВНІСТЬ: МОЖЛИВОСТІ ЗНИЖЕННЯ
ЗАСОБАМИ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ**

**Спеціальність 08.00.07 – демографія, економіка праці,
соціальна економіка і політика**

**АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук**

Київ – 2020

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи Національної академії наук України.

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор,
академік Національної академії наук України
Лібанова Елла Марленівна,
Інститут демографії та соціальних досліджень
імені М.В. Птухи НАН України,
директор.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Кравченко Ірина Семенівна,
ДВНЗ «Університет банківської справи»,
професор кафедри економіки та менеджменту;

доктор економічних наук, професор
Міщук Галина Юрївна,
Національний університет водного господарства та
природокористування (м. Рівне),
завідувач кафедри трудових ресурсів і
підприємництва.

Захист відбудеться «17» вересня 2020 р. о 14⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.247.01 Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України за адресою: 01032, м. Київ, бульвар Тараса Шевченка, 60. З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України за адресою: 01032, м. Київ, бульвар Тараса Шевченка, 60.

Автореферат розісланий « 2 » липня 2020 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат економічних наук

С. В. Полякова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Проблема зменшення рівня бідності та нерівності тією чи іншою мірою зустрічається в усіх країнах світу. Але кожна країна має свої специфічні проблеми, притаманні саме її економічному, політичному, демографічному та соціальному розвитку. Тому критичними є питання визначення не тільки чинників бідності та нерівності, а також ефективності та дизайну фіскальних інструментів для конкретної країни за її конкретних умов. Фіскальна політика є одним із найважливіших інструментів уряду щодо впливу на рівень та якість життя, нерівність, рівень бідності та на економічний розвиток загалом у країні. Важливу роль у цьому питанні відіграє державний перерозподіл доходів через податкову та видаткову складові фіскальної політики. Метою такого перерозподілу має бути зменшення нерівності за доходами та зниження чисельності населення, яке перебуває в бідності. Уряд може впливати на ці явища через надання державних послуг, трансфертні платежі, загальні державні витрати на інвестування. В Україні, незважаючи на економічне зростання і порівняно високі державні видатки, рівень бідності та нерівність усе ще лишаються високими. Загальний рівень та якість життя населення також є набагато нижчими, ніж у сусідніх європейських країнах. Це не тільки уповільнює економічне зростання, а й сприяє трудовим міграційним відтокам населення з України. Отже, дизайн фіскальних інструментів, що наразі використовуються в Україні, не є ефективним. Постає необхідність реформування фіскальної політики для її осучаснення, забезпечення відповідності потребам українського суспільства, зменшення бідності та нерівності, підвищення загального рівня та якості життя населення, сприяння стабільному економічному розвитку.

Різним аспектам подолання проблем бідності та нерівності, розробки концептуальних засад їх визначення, пошуку нових та вдосконалення чинних механізмів, дослідженню проблем розвитку фіскальної політики, її впливу на економічне зростання та подолання бідності й нерівності присвячено ряд наукових праць таких зарубіжних науковців, як Дж. Бенес, Б. Ейченгрін, Ф. Енгельс, Д. Кейнс, С. Коннолі, Ф. Крауз, С. Кузнец, В. Кумхов, Г. Ленські, М. Ліптон, К. Маркс, А. Мунро, П. Ж. Прудон, М. Равалліон, Е. Реклю, Т. Садка, А. Сен, Г. Спенсер, М. Стрітен, П. Флора, Л. Харольд, А. Дж. Хейденхеймер та ін. Серед вітчизняних науковців слід зазначити праці О. Балакіревої, В. Броницької, А. Колота, І. Кравченко, Е. Лібанової, О. Макарової, М. Міщенко, Г. Міщук, М. Огай, А. Реут, В. Саріогло, С. Тютюнникової, Н. Холод, Л. Шангіної, Л. Шевченко, В. Юрчишина. Діяльність таких міжнародних організацій, як Світовий банк (СБ), Міжнародний валютний фонд (МВФ), Всесвітній економічний форум (ВЕФ), Організація Об'єднаних Націй (ООН) спрямована на формування рекомендацій для країн, що розвиваються, з метою подолання бідності та нерівності.

З моменту становлення України як самостійної держави бідність і нерівність перебувають у центрі наукових інтересів українських учених. Одними з перших у цьому ряду стали роботи Е. Лібанової, в яких було закладено теоретико-методологічне підґрунтя бачення проблеми бідності в Україні. Дослідженню нових видів бідності присвячені роботи Л. Черенько, бідності за житловими умовами –

О. Васильєва, С. Полякової, В. Шишкіна. Явище бідності серед працюючого населення досліджували О. Грішнова, А. Колот, Л. Лісогор, О. Цимбал. Проблеми нерівності розглядаються у наукових розвідках А. Гвелесіані, А. Колота, Л. Черенко, О. Чуприни. Дослідження сутності людського капіталу подано у роботах Г. Беккера, Т. Шульца, їх послідовників М. Блауга, Е. Денісона, Дж. Кендрика, Дж. Мінцера, а також вітчизняних дослідників О. Грішнкової, І. Каленюк, В. Куценко, Е. Лібанової, Л. Семів та ін.

Проте в наукових дослідженнях недостатньо уваги приділяється оцінюванню та розробці нових напрямів фіскальної політики на основі моделювання варіантів взаємовпливу фіскальних інструментів, економічного розвитку, рівня бідності та нерівності. Недостатньо розробленими залишаються питання удосконалення методологічних підходів до оцінювання ефективності фіскальних інструментів з погляду їх впливу на зменшення рівня бідності й нерівності, а також розробки таких фіскальних політик, які були б направлені на підвищення рівня та якості життя всіх верств населення й одночасно не перешкождали економічному зростанню. Теоретична важливість і практична значущість окреслених питань обумовили вибір теми, мету й завдання наукового дослідження.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до напрямів науково-дослідних робіт Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, зокрема за темами: «Інноваційні перспективи структурних трансформацій на ринку праці в умовах модернізації економіки» (номер державної реєстрації 0113U005060, 2013–2015 рр.), у межах якої дисертантка дослідила детермінанти структурних трансформацій ринку праці та специфіку їх прояву в Україні, проаналізувала шляхи удосконалення фіскальних важелів впливу та взяла участь у розробці напрямів регулювання ринку праці в умовах інноваційних змін; «Конкурентоспроможність робочої сили: методологія та практика оцінювання» (номер державної реєстрації 0115U004583, 2016–2018 рр.), у межах якої дисертанткою висвітлено питання щодо конкурентоспроможності робочої сили, досліджено організаційно-економічні, нормативні та інституціональні аспекти забезпечення конкурентоспроможності робочої сили; «Рівень життя, бідність, багатство та нерівність в Україні: вимірювання, моделювання, прогнозування» (номер державної реєстрації 0118U005424, 2018–2019 рр.), у рамках якої дисертанткою здійснено макроекономічне оцінювання міжнародного досвіду щодо застосування методів оцінки рівня життя населення, сформовано й обґрунтовано систему показників рівня життя населення з погляду впливу фіскальної політики.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є обґрунтування напрямів реформування фіскальної системи України для покращення рівня життя населення, зниження бідності та нерівності, удосконалення науково-методологічних підходів до визначення найефективніших фіскальних заходів в сучасних умовах. Відповідно до цієї мети в роботі були поставлені та вирішені такі завдання:

- систематизувати вітчизняні й зарубіжні дослідження з проблематики бідності та нерівності;
- проаналізувати та систематизувати наявні вітчизняні й зарубіжні дослідження з проблематики розвитку фіскальних політик і визначення їх впливу на

рівень бідності та нерівність;

- визначити тенденції та особливості розвитку бідності й нерівності в Україні порівняно з європейськими країнами;

- встановити особливості організації фіскальної системи в Україні, визначити основні проблеми забезпечення її ефективності;

- сформулювати методологічні підходи й оцінити ефективність фіскальної політики з огляду на її вплив на рівень бідності та нерівність;

- змодельювати шляхи реформування фіскальної політики за різними сценаріями; оцінити запропоновану модель фіскальних реформ та визначити пріоритетність фіскальних засобів в українських умовах;

- розробити рекомендації щодо напрямів поточного та перспективного реформування фіскальної політики в Україні залежно від їх пріоритетності та можливостей реалізації в умовах сьогодення, зокрема ґрунтуючись на сучасних міжнародних підходах до визначення ефективності та впливу фіскальних інструментів на рівень бідності й нерівність.

Об’єктом дослідження є бідність та нерівність в Україні та європейських країнах.

Предметом дослідження є вплив фіскальних інструментів державних доходів і видатків на рівень життя й нерівність в Україні та європейських країнах.

Методи дослідження. Теоретичними й методологічними засадами дослідження є праці закордонних та українських учених у сфері демографії і соціальної політики, економіки праці, економічної теорії, сучасної макроекономічної науки, фіскальної політики; фундаментальні монографічні роботи та міжнародні дослідницькі проекти, присвячені питанням боротьби з проблемами бідності та нерівності, впливу фіскальної політики на рівень життя і нерівність; матеріали зарубіжних та українських періодичних видань і міжнародних конференцій.

Для розробки окремих положень у дисертаційній роботі застосовувалися загальнонаукові та специфічні методи: *аналізу і синтезу, аналогій, системного аналізу* – для систематизації наукової інформації щодо сутності економічних категорій «бідність», «нерівність», «рівень та якість життя», «фіскальна політика», їх типів, видів і форм, а також вивчення зарубіжного досвіду щодо державного регулювання методами фіскальної політики процесів розподілу соціальних благ з метою мінімізації явищ бідності та нерівності й аналізу вітчизняних напрацювань у цій сфері; *індукції та дедукції* – для обґрунтування факторів, які впливають на розвиток бідності та нерівності, а також на розвиток фіскальної політики; *системно-структурного аналізу* – для аналізу впливу фіскальних інструментів на рівень життя та перерозподіл у країні; *системний підхід* – при формуванні триєдиного інклюзивного макроекономічного підходу до дослідження бідності, нерівності, економічного зростання, а також засад державної фіскальної політики з метою зниження рівня бідності та нерівності в Україні; *абстрактно-логічний* – для формування висновків дослідження та рекомендацій; *статистичний* – для оцінки рівня й динаміки розвитку бідності та нерівності, а також інших економічних показників, які прямо або опосередковано впливають на ці явища; *кореляційного*

аналізу – при дослідженні впливу окремих видів фіскальних інструментів на динаміку рівня бідності, нерівності, економічного зростання з метою виокремлення найбільш чутливих інструментів; *векторної авторегресії (VAR-моделювання)* – для моделювання процесів взаємозв'язку бідності, нерівності, економічного зростання з метою дослідження специфіки імпульсної відповіді на позитивні фіскальні шоки; *сценарного моделювання* – з метою визначення найбільш ефективного поєднання інструментів фіскальної політики для зниження рівня бідності та нерівності в державі.

Інформаційну базу дослідження складають законодавчі та нормативні акти України; матеріали Державної служби статистики України, Міністерства соціальної політики України, Міністерства фінансів України, Національного банку України, СБ, Європейської Комісії, Європейського бюро статистики, МВФ, ВЕФ; Програми розвитку ООН; Інтернет-ресурси, наукові праці зарубіжних та вітчизняних авторів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що автором запропоновано цілісний науковий підхід до формування засад державної фіскальної політики з метою зниження рівня бідності та нерівності. Керуючись концепцією інклюзивного зростання, автором сформовано триєдиний інклюзивний макроекономічний підхід до дослідження бідності, нерівності та економічного зростання, визначено найбільш чутливі інструменти фіскальної політики з погляду зниження рівня бідності та нерівності на основі застосування економетричного моделювання (кореляційного аналізу, моделей VAR, сценарного моделювання), що дало змогу сформулювати ефективний дизайн фіскальної політики у середньостроковій перспективі за умов сучасної України. Найбільш суттєвими результатами, що характеризують наукову новизну дисертаційної роботи, є такі:

уперше:

– сформовано науково-методичні підходи до сценарного моделювання рівня бідності та нерівності залежно від варіювання змісту фіскальних реформ за чотирма сценаріями у середньостроковій перспективі, що дало змогу виявити найбільш ефективне поєднання інструментів фіскальної політики;

– розроблено науково-методичні підходи до моделювання на основі моделі VAR процесів взаємозв'язку бідності, нерівності, економічного зростання та досліджено цей взаємозв'язок з погляду імпульсної відповіді на позитивні фіскальні шоки, що дало змогу визначити найбільш ефективні у часі фіскальні інструменти;

удосконалено:

– науково-методичні підходи до дослідження впливу фіскальних інструментів на динаміку рівня бідності, нерівності й економічного зростання через моделювання цих процесів методами кореляційного аналізу, що уможливило побудову статистично значущих залежностей між зазначеними показниками та ранжування за чутливістю інструментів фіскальної політики;

набули подальшого розвитку:

– науковий підхід, згідно з яким доцільно диференціювати три канали прямого впливу фіскальної політики на бідність та нерівність, а саме, через розвиток людського капіталу, ринок праці, інвестування та оподаткування;

– розгляд інклюзивності як макроекономічної категорії, яка впливає на ефективність фіскальної політики щодо зниження рівня бідності, нерівності та

загального зростання рівня життя в країні, що дозволяє підвищити ефективність державної фіскальної політики через урахування взаємодії бідності, нерівності та економічного зростання.

Практичне значення одержаних результатів Практичне значення сформульованих у роботі теоретичних положень, висновків і практичних рекомендацій щодо удосконалення методології визначення ефективності фіскальних важелів у боротьбі з проблемами бідності та нерівності, а також напрямів реформування фіскальної політики полягає в тому, що вони можуть бути використані за основу для вдосконалення системи державної фіскальної політики України з метою зменшення рівня бідності та нерівності, підвищення рівня життя населення через стабільний економічний розвиток та справедливий перерозподіл суспільних благ.

Упровадження результатів дисертаційної роботи підтверджено довідкою Міністерства соціальної політики України (вх. №452 від 15.10.2019 р.). Основні положення роботи використано в процесі вдосконалення нормативно-правової та методологічної бази формування соціальної політики, спрямованої на підвищення рівня життя та подолання бідності впродовж 2018–2019 років; розроблено пропозиції щодо побудови і функціонування комплексної системи оцінки взаємозв'язку динаміки бідності, нерівності й економічного зростання та інструментарію щодо прогнозування відповідних показників, які були використані у процесі реалізації Стратегії подолання бідності, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16.03.2016 р. № 161-р, при розробленні Програми діяльності Кабінету Міністрів України, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 29.09.2019 р. № 849 і схваленої постановою Верховної Ради України від 04.10.2019 р. № 188-IX, та в інших нормативно-правових і стратегічних документах. Основні положення та результати дисертаційної роботи впроваджено в діяльність Державної навчально-наукової установи «Академія фінансового управління» впродовж 2018–2019 рр. (довідка №77023-07/255 від 01.08.2019 р.), а саме, розроблені науково-методологічні засади комплексної оцінки впливу фіскальної політики на рівень бідності та нерівності в Україні, на базі світового досвіду обґрунтовані концептуальні положення щодо її конфігурації. Запропоновано моделі взаємозв'язків інструментів фіскальної політики, зокрема, податків на доходи фізичних осіб, на доходи підприємств, на прибуток, на додану вартість та видатків на соціальне забезпечення, із рівнем бідності та нерівністю, темпами економічного зростання. У практиці роботи ДННУ «Академія фінансового управління» впродовж 2018–2019 рр., зокрема для підготовки аналітичних матеріалів, використано аналітичні й економетричні результати аналізу впливу фіскальних інструментів на рівень бідності та нерівності, пропозиції щодо подолання бідності та зниження нерівності, результати аналізу світового досвіду використання фіскальних інструментів у різні економічні періоди.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є оригінальним одноосібно виконаним науковим дослідженням. Наукові результати, висновки та рекомендації, що виносяться на захист, одержані автором особисто.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційної роботи, висновки та пропозиції доповідалися й обговорювалися на XLI Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми сучасної науки» (Харків – Відень – Берлін, 30 травня 2019 р.); XLII Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми сучасної науки» (Санкт-Петербург – Астана – Київ – Відень, 27 червня 2019 р.); XLIII Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми сучасної науки» (Харків – Відень – Берлін, 30 липня 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Die relevanz und die neuheit der modernen wissenschaftlichen studien» (Відень, 23 серпня 2019 р.).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 13 наукових праць, в яких автору належить 6,46 друк. арк., серед них: 1 колективна робота у закордонному виданні (особистий внесок – 0,88 друк. арк.), 7 статей у наукових фахових виданнях України (з них одноосібних – 6; таких, що опубліковані у виданнях, які індексуються у міжнародних наукометричних базах – 5), 1 стаття в науковому періодичному виданні іншої держави, 4 публікації у матеріалах міжнародних конференцій.

Структура й обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Основний текст дисертації викладено на 196 сторінках. Робота містить 10 таблиць, 56 рисунків і 9 додатків. Список використаних джерел налічує 141 найменування на 13 сторінках.

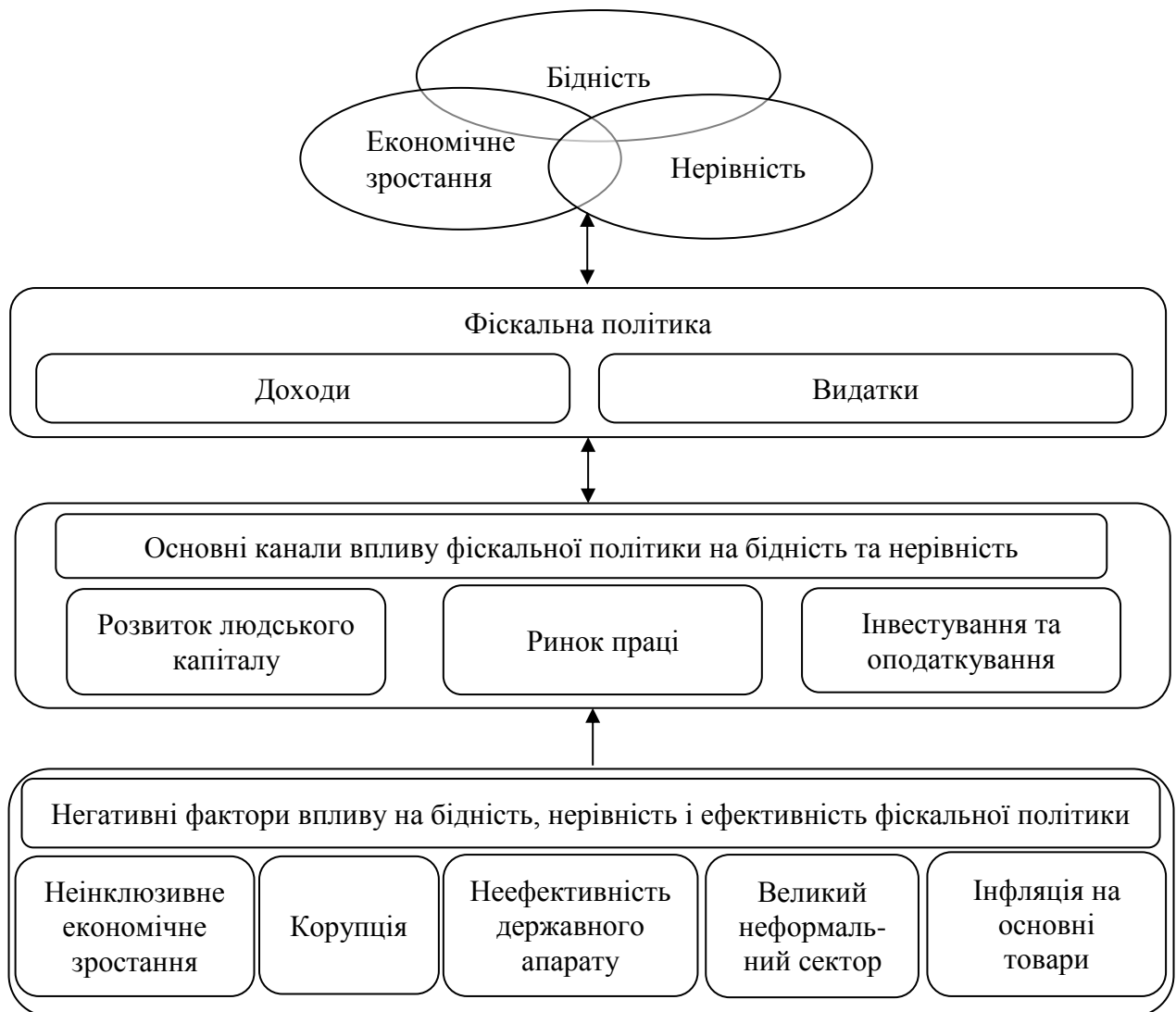
ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У першому розділі «Теоретичні засади регулювання бідності та нерівності методами фіскальної політики» на основі узагальнення існуючих наукових підходів запропоновано сучасне трактування категорій «бідність» та «нерівність», виокремлено державні важелі зниження бідності та нерівності, досліджено взаємовплив бідності, нерівності, економічного розвитку та бюджетних можливостей, визначено пріоритети й обмеження у виборі та застосуванні фіскальної політики.

В умовах ринкової економіки бідність та нерівність є природними явищами, що певним чином стимулюють прогрес, оскільки сприяють підвищенню рівня продуктивності виробничої діяльності як окремого індивіда, так і суспільства в цілому. Водночас викривлення у механізмі розподілу суспільних благ, що провокують бідність і нерівність, небажані соціально-економічні явища внаслідок довгострокового перебування у стані бідності або її успадкування є негативними факторами. Розуміння феномену відносності при вимірюванні бідності веде до фактичного визнання принципової неможливості її подолання, оскільки масштаби відносної бідності залежать не стільки від рівня життя, скільки від ступеня майнового розшарування населення. Проведене теоретичне дослідження щодо визначення змісту й підходів до вимірювання економічних категорій «бідність» і «нерівність» дозволяє сформулювати висновок про тісний зв'язок між ними та застосувати теоретико-методологічний підхід, за яким доцільно розглядати зазначені категорії як двоєдиний об'єкт теоретичного осмислення, аналізу і моделювання, а також формування державної політики.

Економічний розвиток сам по собі не приводить до рівномірного зростання добробуту населення та зменшення нерівності. Останні наукові дослідження показують, що бідність, нерівність та економічний розвиток тісно пов'язані між собою та справляють як негативний, так і позитивний вплив одне на одне (рис. 1).

Рис. 1. Взаємозв'язок та взаємовплив бідності, нерівності, економічного зростання та фіскальної політики

Джерело: складено автором.

У роботі досліджено визначення та види фіскальної політики. Відмічено, що в умовах економічної рецесії нерідко застосовується фіскальна політика стимулювання, направлена на підвищення загального попиту на товари та послуги. Якщо економіка перебуває в умовах рецесії і високого рівня безробіття, то збільшення попиту призведе до зростання обсягу виробництва, залишаючи при цьому ціни незмінними. В умовах повної зайнятості така політика справлятиме менший вплив на загальну продуктивність, але більший – на ціни і рівень життя населення. Це важливо враховувати з погляду боротьби з бідністю. У контексті дослідження докладно розглянуто два види державного фіскального втручання в економіку, а саме, використання автоматичних стабілізаторів та застосування

фіскальних стимуляторів. Вплив фіскальної політики на бідність, нерівність, економічний розвиток може бути як негативним, так і позитивним, а також мати як прямий, так і непрямий механізм дії. Виділено три основні канали, через які фіскальні реформи впливають на рівень життя населення: 1) розвиток людського капіталу; 2) ринок праці; 3) інвестування та оподаткування.

З погляду боротьби з бідністю важливим досягненням наукової думки є концепт інклюзивного зростання як мети розвитку, за якої усвідомлюються і забезпечуються справедливі та рівні можливості для всіх економічних агентів. Інклюзивне зростання, крім економічного зростання, включає в себе людський капітал, соціальне забезпечення, охорону здоров'я, забезпечення продуктами харчування, якість навколишнього середовища. Економічний розвиток є інклюзивним, якщо він веде до зменшення рівня бідності в країні, зростання соціальної мобільності завдяки зменшенню нерівності можливостей. Тому важливо застосовувати триєдиний інклюзивний макроекономічний підхід дослідження бідності, нерівності та економічного зростання. Серед основних функцій держави для зменшення рівня бідності та нерівності в країні виділено: 1) забезпечення належного рівня життя через стабільне економічне зростання, розвиток інфраструктури, регулювання інфляції, зайнятість та мобільність на ринку праці; 2) справедливий перерозподіл доходів і благ; 3) справедливий розподіл податкового навантаження.

У другому розділі «Оцінка бідності, нерівності та фіскальної політики в Україні та країнах Європи» проаналізовано стан бідності, нерівності та фіскальної політики, надано демографічну й економічну оцінку України порівняно з європейськими країнами з погляду трьох основних каналів впливу фіскальної політики на рівень життя, оцінено вплив фіскальних реформ на бідність та нерівність. Незважаючи на те, що Україна має великий потенціал для процвітання, значна частина населення живе у бідності, рівень якої є вищим у порівнянні з багатьма європейськими країнами і продовжує зростати. Найвищі рівні бідності – серед багатодітних домогосподарств, пенсіонерів, а також серед домогосподарств, у складі яких є безробітні. Серед основних причин бідності в Україні – висока інфляція (насамперед у частині основних продуктів та послуг), макроекономічна і геополітична нестабільність, регіональні та політичні передумови, урбанізація, корупція, тіньова економіка, неефективність державної політики, низька продуктивність праці, нерівність, низький рівень здоров'я та доступу до медицини, нерівність в оплаті праці, заборгованість у виплаті заробітної плати, недостатнє фінансове планування для осіб похилого віку.

Досліджено динаміку та історичний розвиток нерівності. Коефіцієнт Джині в Україні порівняно з європейськими країнами є середнім, а рівень ВВП на душу населення – найнижчим, що вказує не тільки на високу внутрішню нерівність доходів, а й на високий міжнародний рівень нерівності доходів, що неминуче призводить до зростання трудової міграції. Відмічено, що на сьогодні соціальна нерівність у регіонах України є низькою, але соціальний розрив між містами та сільською місцевістю є великим завдяки тому, що мешканці сільських місцевостей, на відміну від тих, хто проживає у містах, мають менший початковий капітал і не мають доступу до якісної та розвиненої інфраструктури.

Аналіз продемонстрував, що фіскальна політика відіграє критичну роль у вирішенні питань зменшення бідності та нерівності. На сьогодні в Україні частка загальнодержавних витрат за категоріями, які безпосередньо впливають на рівень і якість життя найбільш уразливих верств населення, відповідає середньому показнику європейських країн. Незважаючи на це, рівень життя в Україні є нижчим, ніж у Європі, що вказує на неінклюзивність економічного зростання, неефективність використання державних коштів.

Проведений демографічний та економічний аналіз з огляду на три основні канали впливу фіскальної політики на рівень життя, а саме, розвиток людського капіталу, ринок праці, інвестування та оподаткування, дав змогу виділити переваги та недоліки в українській системі порівняно з європейськими країнами (табл. 1).

Таблиця 1

Основні показники розвитку з огляду на три канали впливу на бідність та нерівність в Україні порівняно з європейськими країнами

Показник	Оцінка	Показник	Оцінка
Розвиток людського капіталу		Додаткові показники	
Глобальний індекс людського розвитку (за ВЕФ)	●	ВВП на душу населення	●
Індекс людського розвитку (за СБ)	●	Коефіцієнт Джині	●
Освіта	●	Загальнодержавні видатки	●
Здоров'я	●	– на соціальний захист	●
– тривалість життя	●	– на здоров'я	●
– тривалість здорового життя	●	– на освіту	●
Ринок праці		Видатки на здоров'я	
Безробіття	●	– державні	●
Зайнятість у неформальному секторі	●	– приватні	●
Зайнятість у сільському господарстві	●	– індивідуальні	●
Продуктивність у сільському господарстві	●	Інфляція	●
Оплата праці	●	Рівень корупції	●
Розрив в оплаті праці за секторами та за статтю	●	Геополітичний вплив на економічне зростання	●
Інвестування та оподаткування		Дефіцит пенсійної системи	●
Економічне зростання	●	Видатки на пенсії	●
Інклюзивність економічного зростання	○	Пенсійний вік	●
Податкові ставки	●	Державна зайнятість	●
Витрати на інвестування	●	Ефективність уряду	○
Інфраструктура, в тому числі дороги	●	Заробітна плата державних службовців	●

Джерело: складено автором.

Примітка: ○ означає найнижчий показник порівняно з європейськими країнами, ● – один із найнижчих, ● – середній показник по Європі, ● – один із найвищих показників, ● – найвищий показник порівняно з європейськими країнами.

Дослідження розвитку людського капіталу з використанням різних міжнародних методологій дало змогу вивчити його особливості та виділити основні проблеми. Україна має порівняно високі показники, насамперед за категоріями, які включають освіту, кваліфікацію та використання навичок, хоча у деяких сферах виявлена недостатньо якісна базова та професійна освіта. Проте основною проблемою в Україні порівняно з іншими країнами є стан здоров'я населення. У середньому тривалість життя в Україні на 7 років менша, ніж у Європі, а термін здорового життя – на 6 років. Найбільш гострою ця проблема є серед чоловіків.

Ринок праці прямо впливає на добробут населення і потребує продуманих кроків держави, спрямованих на подолання бідності через вплив на рівень безробіття, зайнятість, оплату праці. Відмічена відносно висока зайнятість та низька продуктивність у сільському господарстві. Результати аналізу безробіття в Україні показали, що найбільш численними є групи безробітних віком 40–49 років та 50–59 років, а середня тривалість безробіття в Україні складає 7 місяців. Історично рівень безробіття в Україні порівняно з країнами Європи є відносно стійким та невисоким навіть у кризові економічні часи. Це підтверджує припущення про високий рівень зайнятості населення у неформальному секторі економіки. Високі рівні безробіття та зайнятості у тіньовій економіці призводять до дестабілізації державного бюджету, а саме, зменшення доходів бюджету та соціальних фондів через скорочення податкових надходжень та зростання витрат, таких як допомога по безробіттю, на програми перекваліфікації.

Дослідження інвестування та оподаткування показало, що рівень розвитку інфраструктури в Україні є нижчим за середні показники європейських країн, а якість українських доріг визнана однією з найгірших, що безпосередньо впливає на рівень бідності та нерівність. У роботі обґрунтовано, що державні інвестиції та розвиток інфраструктури в Україні мають бути скоординовані й урахувати потреби бідних регіонів та проблеми на ринку праці. Дослідження податкової системи виявило, що податкові ставки на додану вартість та на прибуток підприємств в Україні є дещо нижчими за середні ставки в європейських країнах, на відміну від різниці у ставках податку на доходи фізичних осіб. В Україні для більшості громадян останній з 2016 року дорівнює 18%, тоді як у Європі максимальна ставка становить 57%. Система податкових пільг в Україні значною мірою є прогресивною і в більшості випадків сприяє зменшенню бідності та нерівності, при цьому найбідніші домогосподарства отримують більшу частину своїх грошових активів від трансфертів різних типів. Але не всі програми є однаково ефективними щодо зменшення бідності та нерівності. Так, прямі трансферти, такі як допомога у зв'язку з бідністю та допомога на дітей, справляють більший вплив на бідність та нерівність, ніж деякі непрямі субсидії. Необхідно впроваджувати заходи щодо удосконалення окремих соціальних програм.

Відмічено негативний вплив проблем державного дефіциту та боргу на застосування фіскальної політики. Загалом результати оцінки впливу негативних факторів на довгострокову динаміку бідності та нерівності в Україні й ефективності фіскальних реформ підкреслили критичну роль корупції та великого неформального сектору, показники яких є одними з найвищих серед європейських країн.

У третьому розділі «Прогнозування бідності та нерівності населення України на середньострокову перспективу» сформовано методичні підходи до моделювання рівня бідності та нерівності в Україні за чинної фіскальної політики, здійснено прогнозування динаміки бідності та нерівності в Україні до 2025 року за різними сценаріями фіскальної політики та надано рекомендації щодо адаптації в Україні європейського досвіду фіскальної політики щодо зниження нерівності та бідності.

Для оцінки впливу державної фіскальної політики на рівень бідності та нерівність в Україні використаний кореляційний аналіз, за допомогою якого оцінено взаємозв'язок між індексом Джині, рівнем бідності, ВВП на душу населення та фіскальними інструментами, які безпосередньо впливають на рівень життя населення, а саме, податком на прибуток підприємств, податком на доходи фізичних осіб, податком на додану вартість, державними видатками на освіту, здоров'я, соціальними виплатами та інвестування. Виявлено, що в Україні не всі фіскальні інструменти мають суттєвий вплив на динаміку рівня бідності та нерівності, а ті, що впливають, не завжди ведуть до їх скорочення (табл. 2).

Таблиця 2

Кореляційний аналіз впливу фіскальних інструментів на нерівність, бідність та ВВП на душу населення в Україні

Фіскальні інструменти	Індекс Джині	Рівень бідності	ВВП на душу населення
Податок на прибуток підприємств (↑)	0,89 (↑)	0,84 (↑)	-0,73 (↓)
Податок на доходи фізичних осіб (↑)	-0,75 (↓)	-0,63 (-)	0,76 (↑)
Податок на додану вартість (↑)	-0,62 (-)	-0,55 (-)	0,86 (↑)
Витрати на інвестування (↑)	0,75 (↑)	0,83 (↑)	-0,43 (-)

Джерело: розраховано автором.

Примітки: *У таблиці подано тільки ті фіскальні інструменти, які показали суттєву залежність під час аналізу коефіцієнтів кореляції.

** (↑) – позитивний вплив, (↓) – негативний вплив, (-) – несуттєвий вплив.

Серед фіскальних інструментів державних доходів на рівень бідності та нерівність впливають надходження від трьох основних видів податків, що мають різний ефект. Доходи від податку на прибуток підприємств демонструють позитивну кореляцію з індексом Джині та рівнем бідності, водночас негативну – з ВВП на душу населення. Надходження від податку на доходи фізичних осіб характеризуються негативною кореляцією з нерівністю та позитивною – з ВВП на душу населення, тобто сприяють зниженню нерівності та ведуть до загального зростання добробуту в країні. Доходи від податку на додану вартість позитивно корелюють з ВВП на душу населення і не справляють суттєвого впливу на рівень бідності та нерівність у країні. Єдиним фіскальним інструментом державних видатків, який показав суттєву залежність з бідністю та нерівністю, є загальнодержавні видатки на інвестування. В обох випадках спостерігалася позитивна кореляційна залежність, тобто зі зростанням видатків на інвестування зростали показники нерівності та бідності. Це свідчить про неефективність

державного інвестування, яке не веде до економічного інклюзивного зростання, зниження рівня бідності та сприяє зростанню нерівності. Інші види державних видатків не справляють суттєвого впливу ні на нерівність, ні на рівень бідності, що також вказує на неефективність та нецілеспрямованість державних програм.

Для прогнозування динаміки рівня бідності та нерівності в Україні були використані методи економетричного моделювання на основі векторної авторегресії (VAR) для обчислення імпульсної відповіді показників нерівності та бідності на шоки фіскальної політики, а також прогнозування за різними сценаріями. Залежні та незалежні змінні були взяті такі самі, як і в попередньому аналізі, а саме: індекс Джині, рівень бідності, ВВП на душу населення, загальнодержавні витрати (на освіту, на здоров'я, на соціальну допомогу та на інвестування), державні доходи від податків (на доходи фізичних осіб, на прибуток підприємств, на додану вартість). Це дозволило побудувати та протестувати моделі динаміки бідності й нерівності шляхом виявлення наслідків від шоків, спричинених змінами у фіскальній політиці. Аналіз імпульсного реагування коефіцієнта Джині показав різні відповіді на позитивні шоки фіскальних інструментів державних доходів та витрат. Найбільший позитивний вплив справили надходження податку на додану вартість і видатки на освіту та соціальну підтримку. Після короткострокового негативного ефекту помірний позитивний ефект продемонстрували шоки на податок на прибуток підприємств і на державні видатки на освіту й інвестування. Негативну імпульсну відповідь показали податки на доходи фізичних осіб та видатки на охорону здоров'я. Аналіз імпульсного реагування рівня ВВП на душу населення дав схожі результати. Найбільший позитивний вплив справили доходи від податку на додану вартість та видатки на інвестування. Помірний позитивний ефект після короткострокового негативного дали державні видатки на соціальні виплати. Негативну імпульсну відповідь мали позитивні шоки від податку на доходи фізичних осіб, податку на прибуток підприємств, видатків на охорону здоров'я та освіту. Аналіз імпульсного реагування рівня ВВП на душу населення дав результати, відмінні від двох попередніх. Найбільший вплив показали позитивні шоки від надходжень податку на доходи фізичних осіб та державні витрати на охорону здоров'я, помірний вплив – позитивні шоки від податку на прибуток підприємств, окрім впливу на зростання ВВП на душу населення, видатків на інвестування та соціальне забезпечення.

На основі тестів кореляції та імпульсної відповіді проведено прогнозування динаміки рівня бідності та нерівності в Україні за існуючих умов (базовий сценарій), за умов впливу на фіскальні інструменти державних видатків (сценарій А), державних доходів (сценарій Б) та комбінованого впливу державних видатків та доходів (сценарій В). Розрахунки включали в себе збільшення на 1% видатків на інвестування та соціальний захист (сценарії А і В) та доходів від податку на додану вартість (сценарії Б і В), оскільки ці категорії показали найбільший вплив на рівень бідності та нерівність в Україні під час попередніх розрахунків. Прогнозування було проведено на основі моделювання VAR детермінованим методом з динамічним рішенням. Вибрані сценарії дали різні результати. Так, за умови, що Україна буде підтримувати чинну фіскальну політику, рівень бідності продовжуватиме знижуватися до 2023 року, а потім утримуватиметься на цьому значенні. Якщо

зростуть тільки державні видатки на інвестування та соціальне забезпечення, то це приведе до більшого скорочення та нижчого рівня бідності, порівняно з базовою політикою, після 2023 року. Майже такий самий результат був отриманий за умови зростання державних доходів від податку на додану вартість. Найефективнішою виявилася політика комбінування реформ державних видатків і надходжень, за якої рівень бідності продовжував знижуватися до 2024 року та був найнижчим серед усіх сценаріїв.

Доведено, що обрані фіскальні інструменти доходів та видатків справляють помірний вплив на динаміку зростання ВВП на душу населення. Так, за умови, що Україна буде підтримувати чинну фіскальну політику, рівень ВВП на душу населення продовжуватиме помірно зростати. Загалом вибрані фіскальні інструменти не показали суттєвого впливу на динаміку розвитку цього показника. Сценарій із комбінованими реформами доходів і видатків продемонстрував більше позитивне зростання в перші два роки після реформування, але після цього рівень ВВП на душу населення зрівнявся із базовим сценарієм. Майже така сама динаміка спостерігалась і за умови зміни об'єму державних видатків, але позитивний ефект спостерігався через п'ять років після проведення реформ. Отже, розглянуті фіскальні реформи за нинішніх економічних і політичних умов не справлятимуть суттєвого впливу на зростання рівня ВВП на душу населення.

На динаміку нерівності також впливають вибрані фіскальні інструменти доходів і не впливають інструменти державних видатків. За умови, що Україна буде підтримувати чинну фіскальну політику, нерівність після недовготривалого помірного зростання почне поступово знижуватися. Сценарій із реформуванням державних видатків не вплинув на прогнозну динаміку нерівності, що ще раз підкреслює неефективність державних програм. Позитивний вплив показали реформи державних доходів від податку на додану вартість. Але найкращий ефект, як і у випадку з нерівністю, продемонстрували комбіновані реформи державних видатків і доходів у середньостроковій перспективі й далі.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі розв'язано актуальне наукове завдання з розробки науково-методичних підходів до формування засад державної фіскальної політики з метою зниження рівня бідності та нерівності. Керуючись концепцією інклюзивного зростання та на основі застосування економетричного моделювання, запропоновано ефективний дизайн фіскальної політики у середньостроковій перспективі за економічних та політичних умов сучасної України. Результати дисертації дають підстави для таких загальних висновків.

1. У роботі узагальнено класифікацію підходів до вимірювання бідності та нерівності. Обґрунтовано доцільність застосування теоретико-методологічного підходу до розгляду економічних категорій «бідність» та «нерівність» як двоєдиного об'єкта теоретичного осмислення, аналізу і моделювання у контексті формування державної фіскальної політики. Рівень життя, бідність, ступінь нерівності, темп економічного зростання та фіскальні важелі необхідно розглядати в контексті єдиної системи факторів, які мають як позитивний, так і негативний взаємовплив. У

сучасних умовах при дослідженні проблем бідності та нерівності важливо брати до уваги концепт інклюзивного економічного зростання. Економічний розвиток є інклюзивним, якщо він веде до зменшення рівня бідності, економічного розвитку та зростання соціальної мобільності завдяки зменшенню нерівностей.

2. Основними функціями держави, спрямованими на зменшення рівня бідності та нерівності, має бути забезпечення належного рівня життя населення через стабільне економічне зростання, розвиток інфраструктури, регулювання інфляції на основні товари та послуги, сприяння зайнятості та мобільності на ринку праці; справедливий перерозподіл доходів і благ; справедливий розподіл податкового навантаження. При розробці фіскальної політики необхідно враховувати концепт ефективної композиції оподаткування, яка б, з одного боку, вела до зменшення рівня бідності та нерівності, а з іншого – не перешкоджала економічному зростанню в країні. При дослідженні впливу фіскальної політики на рівень життя та нерівності необхідно враховувати його три основні канали впливу, а саме: розвиток людського капіталу; ринок праці; інвестування та оподаткування.

3. Ретроспективний аналіз розвитку процесів бідності та нерівності в Україні показав, що протягом останніх десятиріч їх рівень поступово зростав і на сьогодні є вищим порівняно з багатьма європейськими країнами. Серед категорій населення з найвищими показниками бідності виділено домогосподарства з дітьми, молодь, населення старшого віку, безробітних. Великим є соціальний розрив між містами та сільською місцевістю через менший початковий капітал і обмежений доступ до якісної та розвиненої інфраструктури у сільського населення. Демографічний та економічний аналіз фіскального впливу на рівень життя в контексті трьох основних каналів (людського капіталу; ринку праці; інвестування та оподаткування) дав змогу виявити переваги та недоліки в українській системі порівняно з європейськими країнами: низький рівень здоров'я та тривалості життя, великий неформальний сектор, порівняно високу зайнятість у сільському господарстві, низький рівень розвитку інфраструктури. Аналіз економічного зростання виявив, що в Україні рейтинг його інклюзивності у 2018 році був найнижчим серед європейських країн. Таким чином, економічне зростання в Україні протягом останніх десятиріч не вело до суттєвого зменшення бідності та нерівності, оскільки не було інклюзивним для всіх прошарків населення та для всіх економічних агентів у країні.

4. Аналіз розвитку соціальної, фіскальної та економічної політик в Україні показав, що їх засади не є взаємоузгодженими, оскільки проведені раніше економічні реформи та політики, що позитивно впливали на економічне зростання, не справляли безпосереднього впливу на скорочення бідності та вели до зростання нерівності в Україні. Сучасна система оподаткування в країні значно зменшує стимул приватного сектору до інвестування порівняно з європейськими країнами. Проте система податкових пільг є значною мірою прогресивною і в більшості випадків сприяє зменшенню бідності та нерівності. Найбідніші домогосподарства отримують більшу частину своїх грошових активів від трансфертів різних типів. Водночас, перерозподіл доходів в Україні має обмеження через дефіцит бюджету та постійно зростаючий державний борг. Критичною проблемою в Україні є негативний вплив корупції та великого неформального сектору на ефективність фіскальної політики, довгострокову динаміку процесів подолання бідності та нерівності.

5. У роботі на основі застосування економетричного моделювання (кореляційного аналізу, моделей VAR, сценарного моделювання) здійснено оцінювання фіскальної політики в контексті ефективності її окремих інструментів щодо впливу на рівень бідності та нерівність. Серед чутливих фіскальних інструментів виокремлено податки на прибуток підприємств, на доходи фізичних осіб та на додану вартість, а також державні видатки на інвестування. Дослідження специфіки імпульсної відповіді рівня бідності, нерівності, ВВП на душу населення на позитивні фіскальні шоки дало змогу визначити найбільш ефективні у часі фіскальні інструменти: державні доходи від податку на додану вартість і на доходи фізичних осіб та державні видатки на освіту, соціальну підтримку та інвестування.

6. Проведене прогнозування динаміки рівня бідності та нерівності в Україні за різними сценаріями показало, що за чинної фіскальної політики нерівність та рівень бідності в Україні будуть помірно знижуватися. Найефективнішою з усіх сценаріїв виявилася політика комбінованих реформ державних видатків та доходів. Збільшення надходжень від податку на додану вартість і видатків на соціальний захист та інвестування за умови продуманої політики їх комбінування здатне прискорити зниження бідності та нерівності.

7. Фіскальна система в Україні потребує радикальних та комплексних змін, оскільки чинна державна політика перерозподілу не є ефективною, не веде до суттєвого зниження рівня бідності та нерівності в країні, а економічне зростання в країні не є інклюзивним. Необхідно переглянути роль та підвищити ефективність діяльності уряду, запровадити нову модель фіскальної політики, а також розробити таку стратегію економічного розвитку, яка б сприяла зменшенню нерівності, подоланню бідності та вела до інклюзивного економічного зростання.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Лібанова Е. М., Фтомова О. С. Особисті перекази мігрантів: оцінка масштабів та наслідки // Демографія та соціальна економіка. 2019. № 3 (37), С. 11–30. (1,1 друк. арк., з них здобувачу належить 0,4 друк. арк., проведено аналіз аспектів трудової міграції та міжнародної динаміки особистих переказів мігрантів). *Scientific Indexing Services, Index Copernicus (Польща), Polish Scholarly Bibliography (PBN), Ulrich's Periodicals Directory, РИИЦ (RISC, РФ), EZB – Elektronische Zeitschriftenbibliothek, Google Scholar, ERIH PLUS – European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences, CrossRef, «Наукова періодика України», Інформаційно-аналітична система «Бібліометрика української науки».*

2. Фтомова О. С. Бідність та ринок праці в Україні та країнах ЄС // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки». 2019. № 6 (26). С. 52–58. (0,64 друк. арк.). *Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; Наукова періодика України; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); Electronic Journals Library; Open J-Gate; Academic keys.*

3. Фтомова О. С. Вплив фіскальної політики на зменшення рівня бідності та нерівності в Україні та країнах ЄС після глобальної фінансової кризи 2007 року // Економіка. Фінанси. Право. 2019. № 8. С. 13–20 (0,68 друк. арк.). *Scientometrics base Index Copernicus*.

4. Фтомова О. С. Розвиток людського капіталу в Україні та країнах ЄС // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки». 2019. № 7 (27). С. 63–70. (0,62 друк. арк.). *Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; Наукова періодика України; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); Electronic Journals Library; Open J-Gate; Academic keys*.

5. Фтомова О. С. Вплив інвестування та оподаткування на рівень бідності та соціальної нерівності в Україні та країнах ЄС // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки». 2019. № 8 (28). С. 73–81. (0,67 друк. арк.) ISSN 2520-2294, *Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; Наукова періодика України; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); Electronic Journals Library; Open J-Gate; Academic keys*.

6. Фтомова О. С. Бідність та нерівність в Україні: основні причини та фіскальні можливості впливу // Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки». 2019. № 9 (29). С. 48–56. (0,75 друк. арк.). *Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; Наукова періодика України; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); Electronic Journals Library; Open J-Gate; Academic keys*.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав:

7. Фтомова О. С. Фіскальні реформи в країнах Європейського Союзу, їх вплив на рівень бідності та нерівності // *Norwegian Journal of development of the International Science*. 2019. No 35, Vol. 3. P. 3–5. (0,28 друк. арк.). *Elibrary.ru; InSlideShare; Issuu; Calameo*.

8. Фтомова О. С. Вплив корупції та тіньової економіки на рівень бідності та соціальної нерівності в Україні та країнах ЄС // Електронне наукове видання Публічне адміністрування та національна безпека. 2019. № 3 (5). <https://doi.org/10.25313/2617-572X-2019-3-5151> (0,6 друк. арк.). *PBN, Polish Scholarly Bibliography; Google Scholar; Ulrichsweb Global Serials Directory; Scientific Indexing Services; C-Z3; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); IZOR; CiteFactor; Cosmos; AcademicKeys; Jornal Factor; JIFACTOR; Crossref*.

Опубліковані праці в інших виданнях:

9. Banerji A., Ftomova O., et al. Labor and product market reforms in advanced economies: fiscal costs, gains, and support: case studies of Finland, Germany, Ireland, the Netherlands, and the United Kingdom (IMF staff discussion note, TA 2 to SDN/17/03) / Authorized for distribution by V. Gasper, M. Obstfeld, and P. M. Thomsen. 2017. 74 с. (5,1 друк. арк., з них здобувачу належить 0,88 друк. арк. У підрозділі «Великобританія» досліджено розвиток реформ на ринках праці та товарних продуктів у Великобританії, фіскальні витрати на реформування та прибутки від упровадження реформ, с. 59–72).

10. Фтомова О. С. Рівень життя, бідності та нерівності в Україні та країнах Європи // Тези доп. XLI Міжнар. наук.-практ. конф. «Актуальні проблеми сучасної науки», 30 травня 2019. Харків – Відень – Берлін, 2019. С. 70–76. (0,28 друк. арк.).

11. Фтомова О. С. Еволюція поглядів на проблему дослідження економічного розвитку, нерівності та добробуту населення // Тези доп. XLII Міжнар. наук.-практ. конф. «Актуальні проблеми сучасної науки», 27 червня 2019. Санкт-Петербург – Астана – Київ – Відень, 2019. С. 57–61. (0,23 друк. арк.).

12. Фтомова О. С. Визначення пріоритетів та обмежень у застосуванні державної фіскальної політики в сучасних умовах // Тези доп. XLIII Міжнар. наук.-практ. конф. «Актуальні проблеми сучасної науки», 29 серпня 2019. Харків – Відень – Берлін. С. 14–19. (0,26 друк. арк.).

13. Фтомова О. С. Економічний розвиток та інклюзивне зростання в Україні: проблеми та перспективи розвитку // Зб. тез наук. праць Міжнар. наук.-практ. конф. «Die relevanz und die neuheit der modernen wissenschaftlichen studien», 23 серпня 2019. Відень, 2019. С. 36–40. (0,17 друк. арк.).

АНОТАЦІЯ

Фтомова О.С. Бідність та нерівність: можливості зниження засобами фіскальної політики. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.07 «Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика». – Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В.Птухи НАН України, Київ, 2020.

Дисертаційна робота є комплексним дослідженням з формування цілісного наукового підходу до засад фіскальної політики з метою зниження рівня бідності та нерівності. Керуючись концепцією інклюзивного зростання, на основі застосування економетричного моделювання (кореляційного аналізу, моделей VAR, сценарного моделювання) сформовано ефективний дизайн фіскальної політики у середньостроковій перспективі за наявних українських умов.

Сформовано триєдиний макроекономічний підхід до дослідження бідності, нерівності та економічного зростання, диференційовано три основні канали впливу фіскальної політики на бідність та нерівність. Демографічний та економічний аналіз з позиції трьох основних каналів впливу показав переваги й недоліки фіскальної політики в Україні порівняно з європейськими країнами.

Ґрунтуючись на кореляційному аналізі та імпульсній відповіді, визначено найбільш чутливі та ефективні у часі інструменти фіскальної політики з погляду зниження рівня бідності й нерівності та стимулювання економічного зростання. Проведене середньострокове прогнозування динаміки рівня бідності та нерівності за чотирма сценаріями визначило найбільш ефективне поєднання фіскальних інструментів в Україні.

Ключові слова: бідність, нерівність, фіскальна політика, інклюзивне зростання, ринок праці, людський капітал, інвестування, тіньова економіка, корупція.

АННОТАЦИЯ

Фтомова Е.С. Бедность и неравенство: возможности снижения средствами фискальной политики. – Квалификационный научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.07 «Демография, экономика труда, социальная экономика и политика». – Институт демографии и социальных исследований имени М.В. Птухи НАН Украины, Киев, 2020.

Диссертационная работа является комплексным исследованием по формированию целостного научного подхода к формированию принципов фискальной политики с целью снижения уровня бедности и неравенства. Руководствуясь концепцией инклюзивного роста на основе применения эконометрического моделирования (корреляционного анализа, моделей VAR, сценарного моделирования) сформирован эффективный дизайн фискальной политики в среднесрочной перспективе в существующих украинских условиях.

Разработан триединый макроэкономический подход к исследованию бедности, неравенства и экономического роста, дифференцированы три основных канала влияния фискальной политики на бедность и неравенство. Демографический и экономический анализ с точки зрения трех основных каналов воздействия показал преимущества и недостатки фискальной политики в Украине по сравнению с европейскими странами.

Основываясь на корреляционном анализе и импульсных ответах, определены наиболее чувствительные и эффективные во времени инструменты фискальной политики с точки зрения снижения уровня бедности и неравенства и стимулирования экономического роста. Проведенное среднесрочное прогнозирование динамики уровня бедности и неравенства по четырем сценариям определило наиболее эффективное сочетание фискальных инструментов в Украине.

Ключевые слова: бедность, неравенство, фискальная политика, инклюзивный рост, рынок труда, человеческий капитал, инвестирование, теневая экономика, коррупция.

SUMMARY

Ftomova O.S. Poverty and inequality: corrective effects of fiscal policy. – The manuscript.

Thesis for obtaining the scientific degree of the candidate of economic sciences, specialty 08.00.07 «Demography, Labour Economics, Social Economics and Policy». – Ptoukha Institute for Demography and Social Studies, NAS of Ukraine, Kyiv, 2020.

This thesis is a comprehensive research study on the formation of a holistic scientific approach to the use of fiscal policy with the aim of reducing poverty and inequality, based on the concept of inclusive growth, and utilizing statistical analysis and econometric modeling (correlation analysis, VAR modeling of macroeconomic scenarios), which create a structure to design effective fiscal policy in the medium term under current Ukrainian economic and political conditions.

The paper summarizes and proposes the classification of approaches to measuring poverty and inequality. A tripartite economic approach to research poverty, inequality and economic growth as one interconnected mechanism was designed. The paper also considers poverty, inequality, economic growth and fiscal instruments in the context of a united, interconnected system of factors that have both positive and negative effects on one another. The benefits of the study of poverty and inequality in measuring inclusive growth are substantiated. The paper substantiates the impact of fiscal policy on living standards and inequality through three main channels of influence: human capital development; the labor market; and investment and taxation. The historical dynamics of poverty and inequality are analyzed. The paper establishes that, over the last decades, poverty and inequality in Ukraine has gradually increased and is today higher than in many European countries. Categories identified with the highest poverty rates are households with children, youth, the elderly, and the unemployed. The social inequality gap between urban and rural areas is significant due to lower start-up capital, and limited access to high-quality, developed infrastructure for rural populations. This demographic and economic analysis of the fiscal impact of the three main channels (human capital; labor market; investment and taxation) on poverty and inequality reveals the advantages and disadvantages of the Ukrainian system in comparison with the European countries and establish that the rating of inclusive growth is the lowest among European countries. This demonstrates that economic growth in Ukraine does not lead to a reduction in poverty and inequality and is not inclusive for all economic agents in the country. This study found that the tax system in Ukraine reduces incentives for private sector investment. However, the system of tax benefits is largely progressive, and in most cases contributes to reducing poverty and inequality. Households at the bottom end of the income bracket receive most of their cash assets from transfers of various types. But any redistribution of income in Ukraine is limited by budget deficits. In addition, corruption and a large informal sector in Ukraine have a negative effect on long term dynamics of poverty, inequality and fiscal policy efficiency.

Utilizing econometric modeling (correlation analysis, VAR models, scenario modeling), fiscal policy is evaluated in the context of the effectiveness of fiscal individual instruments on poverty and inequality. Impulse response analysis to positive fiscal shocks revealed the most effective fiscal instruments in terms of poverty and inequality reduction. The forecasting of poverty and inequality development under various scenarios showed that fiscal instruments have different impact on these categories. The forecasting shows that under current economic, political and administrative climate with unchanged fiscal policy, inequality and poverty in Ukraine will continue to moderate. However, a sound policy of combining fiscal reforms will accelerate the reduction of poverty and inequality.

The paper established that the fiscal system in Ukraine is currently in need of a radical change, as existing economic growth is not inclusive, and state redistribution policies are not effective. Therefore, there is a critical need to review the role of government and the effectiveness of its policies; and to introduce a new fiscal policy model as well as a new, comprehensive economic development strategy that would lead to inclusive economic growth and contribute to poverty and inequality reduction. Recommendations include the restructuring of budget expenditure, and in particular on health care; investment on economic and social infrastructure. It is suggested to increase

the efficiency of functioning of government institutions. Addressing the issue of the shadow economy in Ukraine, recommended measures include: simplification of the tax legislation system; tax reduction for small entrepreneurships; removal of barriers to entry into the formal economy; and introduction of a more flexible employment scheme. In addition, it is important to follow the example of other European countries in attracting new, additional forms of investment in infrastructure development, such as public-private partnerships and foreign donors.

Keywords: poverty, inequality, fiscal policy, inclusive growth, labor market, human capital, investment, shadow economy, corruption.